

بررسی حقوقی بین‌المللی زیست محیطی حفاظت از تالاب‌ها با تأکید بر تالاب بین‌المللی شادگان

دکتر زینب پورخاقان** - دکتر لیلا رئیسی*** - حاتم حیدری****

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

تالاب‌ها از مهم‌ترین اکوسیستم‌های زمین هستند و حفاظت از آنها امکان بهره‌برداری معقول، پایدار از آنها را فراهم می‌آورد. ضرورت حفاظت از محیط زیست موضوعی مشترک در حقوق داخلی و بین‌المللی است و اعلامیه استکهلم از اولین اسنادی است که صراحتاً بر این نکته تأکید می‌نماید. حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های آینده باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشد وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست با تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است. تالاب بین‌المللی شادگان یکی از تالاب‌های ثبت شده در کنوانسیون رامسر است. متأسفانه این تالاب به واسطه فعالیت‌های توسعه‌ای پیرامون آن، با تهدید جدی روبه‌رو است. سوالی که این مقاله به دنبال پاسخ به آن می‌باشد، این است قواعد بین‌المللی مربوط به حفاظت از تالاب بین‌المللی شادگان چیست؟ روش مطالعه این پژوهش توصیفی - تحلیلی می‌باشد. هدف از این پژوهش بررسی قواعد بین‌المللی در مورد حفاظت از تالاب‌ها و تالاب بین‌المللی شادگان در معاهده رامسر مورد تأکید قرار گرفته است. و نتایج نشان می‌دهد حفاظت از تالاب‌ها مطابق کنوانسیون رامسر به عنوان قدیمیترین معاهده بین‌المللی بر مبنای اصل همکاری دولت‌ها با تأکید بر یکی از اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست یعنی اصل حفاظت از محیط زیست. طبق اصل پنجاه قانون اساسی در جمهوری اسلامی، و نهادهای غیردولتی نسبت به حفاظت از تالاب شادگان پرداخته می‌شود.

کلیدواژگان: تالاب شادگان، حقوق تالاب‌ها، استفاده معقول، اصل حفاظت

** نویسنده مسئول، استادیار گروه حقوق بین‌الملل، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

ایمیل: z.poorkhaghan@khuif.ac.ir

*** دانشیار عضو هیأت علمی گروه حقوق، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

**** دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

Article Link: https://www.isjq.ir/article_168578.html

مقدمه

تالاب‌ها از مهم‌ترین اکوسیستم‌های زمین هستند، حفاظت از آنها امکان بهره‌برداری معقول و پایدار از آنها را فراهم می‌آورد. در طول یک قرن گذشته بیش از نیمی از تالاب‌ها در سراسر جهان از میان رفته‌اند، در حالی که وجود تالاب‌ها نقش عمده‌ای در بهبود و غنای چرخه زیستی موجودات زنده پیرامون خود و زندگی جوامع انسانی محلی داشته است، در مقابل خشکی آنها منجر به افزایش شوره زار و کاهش کیفیت زیستی موجودات زنده می‌گردد. تالاب‌ها محل سکونت موجودات زنده بی‌شماری از پادتن‌های میکروبی سازگار شده تا اجتماع متنوع گیاهان اند که در این چشم‌انداز قابلیت پیدایش دارند. این منابع طبیعی به واسطه آرایه کالاها و خدمات مستقیم و غیرمستقیم به جامعه بشری و نیز به عنوان یک دارایی بسیار حائز اهمیت هستند. این امر باعث شده در جوامع مختلف توجه فزاینده‌ای برای احیاء و نگهداری آنها صورت گیرد اهمیتی ندارد که یک تالاب تا چه اندازه بزرگ یا کوچک باشد، بلکه به خاطر تأثیری که بر حیات موجودات زنده و معاش جوامع انسانی اطراف خود دارند، حفاظت از آنهاست که در این میان اهمیت به سزایی دارد. با این وجود امروزه بنابر دلایل گوناگونی تالاب‌ها در حال خشکیدگی و تبدیل شدن به شوره زار هستند. نظام حقوقی کشور ما تاکنون نتوانسته به شیوه مطلوبی به وضع قوانین یکپارچه و منسجم در خصوص حفاظت و بهره‌برداری از تالاب‌ها بپردازد، یا نیاز آبی آنها را به نحو موثری تعیین کند. از این رو با بحرانهای متعددی در این خصوص مواجه است. این مقاله با عنوان بررسی حقوقی بین‌المللی زیست محیطی حفاظت از تالاب‌ها با تأکید بر تالاب بین‌المللی شادگان می‌باشد. مهم‌ترین سوالی که این مقاله به دنبال پاسخ به آن می‌باشد این است: قواعد بین‌المللی مربوط به حفاظت از تالاب بین‌المللی شادگان چیست؟ همچنین فرضیه‌ای که در اینجا مورد بررسی قرار می‌گیرد، این می‌باشد، بررسی قواعد بین‌المللی در مورد حفاظت از تالاب‌ها بخصوص تالاب بین‌المللی شادگان در معاهده رامسر مورد تأکید قرار گرفته است. ماهیت و اهمیت تالاب‌ها در عصر کنونی بررسی می‌شود و سپس ضمن اشاره به کنوانسیون رامسر به عنوان مهم‌ترین سند بین‌المللی در خصوص حفاظت از تالاب‌ها، سعی می‌گردد با نگاهی نقش حقوق در حفاظت از محیط زیست، نظام حقوق حاکم بر حفاظت از تالاب‌های بین‌المللی و تأکید بر تالاب شادگان دارد. سعی می‌گردد الگوی مطلوب حفاظت از تالاب‌ها با هدف از جلوگیری از آسیب به تالاب شادگان مطرح گردد. لذا هدف از نگارش این پژوهش نیز بررسی حقوقی بین‌المللی زیست محیطی حفاظت از تالاب‌ها با تأکید بر تالاب بین‌المللی شادگان می‌باشد. روش مطالعه این پژوهش توصیفی-تحلیلی می‌باشد.

۱- پیشینه

یکی از آثار در این زمینه، کتابی بنام فلسفه‌ی حقوق تالاب‌ها در سال ۱۳۸۹ توسط رشیدی نگارش شده اظهار می‌دارد بر طبق کنوانسیون‌های بین‌المللی زیست محیطی، تالاب جزء ثروتهای

طبیعی، در ردیف مشترکات جهانی شمرده شده است. بنابراین در حقوق بین‌الملل، دولت‌هایی که در سرزمین خود تالاب داخلی یا مرزی داشته باشند در قبال عدم حفاظت از آنها مسئولیت بین‌المللی داشته و باید تا حد امکان به اعاده وضع به حالت سابق اقدام نمایند. در این کار مسئولیت بین‌المللی هر دولت در برابر ضررهای وارده به تالاب‌های مرزی یا داخلی به خوبی مشخص نشده است و راهکاری برای حفاظت بهتر از تالاب‌ها اشاره نشده.

امیر حسین منتظرو همکاران در سال ۱۳۹۳ «ارزشگذاری خدمات استفاده‌های تالاب شادگان» که در فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسی‌های اقتصادی سابق) شماره ۱۱ به چاپ رسیده است، بیان نموده‌اند تالاب شادگان نیز یکی از تالاب‌های ثبت شده در کنوانسیون رامسر است. متأسفانه این تالاب به واسطه فعالیت‌های توسعه‌ای پیرامون آن، با تهدید جدی روبه‌رو است. برداشتهای بی‌رویه از منابع آب تالاب و تخلیه زباله‌های شهری درون محدوده آن همه در نابودی این تالاب نقش داشته و دارند. در این مقاله ارزش از دست رفته منابع تالاب شادگان اشاره نشده است.

سمیه رسولپور و همکاران در سال ۱۳۹۴ در مقاله خود با عنوان «تالاب حیات و بقای تالاب‌ها در پرتو حقوق بین‌الملل» در دومین همایش بین‌المللی مدیریت و مهندسی تالاب به چاپ رسیده است، بیان نموده‌اند، تالاب‌ها که یکی از مصادیق آب می باشد به عنوان بخشی از محیط زیست از ارزش‌های بوم شناختی بسیار مهمی برخوردار هستند. ولی استفاده بی‌رویه از تالاب‌ها در خلال چندین دهه باعث نابودی جبران ناپذیر آن‌ها شده است. بنابراین حفاظت از تالاب‌ها به عنوان تنظیم کنندگان رژیم آب‌های زمین، نظر تابعان حقوق بین‌الملل را به خود جلب کرد. با توجه به اینکه حفاظت از تالاب‌ها نقش موثری در توسعه پایدار، همچنین تغییرات آب و هوایی دارد، در نتیجه استخراج قوانین لازم جهت حفاظت از این بوم سازگان‌های طبیعی از منابع حقوقی امری ضروری می باشد. در این مقاله تالاب‌ها مولد محیط جهانی هستند و به عنوان اکوسیستم‌های غیر قابل جایگزین شناخته شده‌اند لذا حیات و بقای آن‌ها برای حفظ تعادل در کل ساختار محیط زیست بسیار حایز اهمیت می باشد. در این مقاله به درستی نقش مسئولیت دولت‌ها و جامعه بین‌المللی در حفظ تالاب‌ها اشاره نشده است.

مقاله پایانی که مورد اشاره قرار می‌گیرد توسط ویکتور کلماس در ۲۰۱۱ با عنوان «سنجش از دور تالاب‌ها: مطالعات موردی مقایسه تکنیک‌های عملی تالاب‌ها» که در مجله تحقیقات ساحلی شماره ۲۷ توسط دانشگاه دلاور به چاپ رسیده است. امروزه با طیف وسیعی از استرس‌ها مانند تغییرات در رژیم هیدرولوژیکی، ورود روان‌آب‌های آلوده^۱ و تغییرات فیزیکی مانند تکه‌تکه شدن بوسیله جاده‌سازی مواجهه‌اند که باعث تغییرات غیر قابل جبرانی در تالاب شده‌اند. ارزیابی روند تغییرات کاربری اراضی فرآیندی است که منجر به ایجاد درک صحیحی از نحوه تعامل انسان و

^۱. Contaminated Runoff

محیط زیست می‌شود. این مسئله در مورد مناطق حساس زیستی و بخصوص تالاب‌ها از اهمیت بیشتری برخوردار است.

در تحقیقات ذکر شده هدف این مقاله بررسی و مقایسه تکنیک‌های سنجش از دور تالاب است که مقرون به صرفه و عملی است، استفاده از آنها را از طریق دو مطالعه موردی نشان می‌دهد. نتایج مطالعات موردی نشان می‌دهد که تجزیه و تحلیل تصاویر ماهواره‌ای، هواپیمای و تغییرات تالاب‌ها در اثر آلودگی‌های انسانی مورد بررسی قرار گرفته، اما در هیچ کدام حقوق حفاظت از تالاب‌ها بطور آشکار اشاره نشده و راهکارهای برون رفت از این وضعیت اشاره نشده. لذا این مقاله در نوع خود جنبه بدیع بودن و نوآوری را در بررسی این موضوع به همراه دارد.

۲ - چارچوب مفهومی

هر چند در همه اسناد بین‌المللی راجع به حمایت و حفاظت از محیط زیست، هدف روی بخش و موضوعات معینی دور می‌زند، اما تنظیم اصول عمومی مبنی بر موجودیت بخشیدن همه الزامات در یک اصل کلی یک استثناست. «یکی از متون مشخص در مورد این اصل ماده ۱۹۲ کنوانسیون حقوق دریاهای سازمان ملل متحد است که می‌گوید: «دولت‌ها متعهد هستند که از محیط زیست دریایی حمایت و محافظت نمایند» (زمانی، ۱۳۸۴: ۱۸۲)؛ (Zamani, 2006:182). «البته باید توجه داشت که این التزام صرفاً مربوط به یک بخش از محیط زیست است. هر چند دربردارنده اصل کلی قابل توجه مبنی بر شمول همه مناطق دریایی است، اعم از آن بخش از دریای سرزمینی که در انحصار صلاحیت دولت ساحلی است و آن قسمت از مناطق مشترک مانند دریاهای آزاد، یا حتی میراث مشترک بشریت مانند منابع کانی بستر دریا را نیز شامل می‌شود» (حبیبی، ۱۳۸۲: ۱۷۰-۱۳۱)؛ (Habibi, 2003:131-170).

کنوانسیون رامسر به عنوان تنها کنوانسیون جهانی پایه گذاری شده در ایران، قدیمیترین معاهده بین‌الدولی جهانی با تاکید بر حفاظت و استفاده پایدار از طبیعت، تنها کنوانسیون بین‌المللی حفاظت از تالاب‌هاست. گرچه نام اصلی کنوانسیون، «کنوانسیون تالاب‌ها مهم بین‌المللی به ویژه به عنوان زیستگاه پرندگان آبی است، ولی طی گذشت سال‌ها کنوانسیون نگرش خود را چنان گسترش داده که تمام ابعاد حفاظت، استفاده معقول و پایدار از تالاب‌ها را در بر می‌گیرد. از این رو به کنوانسیون حفاظت از تالاب‌ها یا به کنوانسیون رامسر شهرت دارد» (سلیمی ترکمانی، ۱۳۹۰: ۲۳)؛ (Salimi Turkmani, 2011: 23).

کنوانسیون رامسر از جمله تلاش‌های بین‌المللی است که در سال ۱۹۷۱ به عنوان نخستین سند نوین محیط زیستی بین‌المللی، «از میان فعالیت‌های حمایتی از محیط زیست سر برآورد، حفاظت و استفاده

¹. United Nations Convention on the Law of the Sea

معقول از زیست بوم‌های تالابی را به عنوان هدف اصلی خود در دستور کار قرار داد تا بتواند تا حدودی مانع تخریب این زیست بوم‌های ارزشمند و مهم شود» (طاهری و حیدری، ۱۳۹۷: ۶۲۸)؛ (Talaei & Heidary, 2015: 628). قدرت اثر هر معاهده فقط به اندازه ضعیف‌ترین عضو آن است. کنوانسیون رامسر نیز از این موضوع مستثنی نمی‌باشد. اگر قرار بر این باشد که تالاب‌های در معرض تهدید، حفظ شوند، اعضاء فعلی بایست الزامات کنوانسیون را جدی تر بگیرند و کشورهای بیشتری، بدون تاخیر، به عضویت این کنوانسیون در آیند. کنوانسیون رامسر، باعث دست آوردهای قابل توجهی در حفاظت از تالاب‌ها شده است، اما حفاظت و نگهداری، ایده ال‌های شکننده‌ای هستند. ما باید دائماً هوشیار باشیم تا اطمینان حاصل کنیم که تمام موافقتنامه‌ها، معاهدات، قوانین و کنوانسیون‌های زیست محیطی با شدت وحدت پیگیری شوند (باقرزاده کریمی، ۱۳۸۵: ۳۰)؛ (Baqerzadeh Karimi, 2010: 30).

۳- تاریخچه

حفاظت از تالاب‌ها موضوعی زیست محیطی است، بی‌شک تالاب‌ها نیز جزئی از طبیعت و اکوسیستم محسوب می‌شوند، لذا باید بر اساس قواعد حاکم بر محیط زیست و اسناد مربوطه بررسی شوند، شوند علاوه بر اصول و قواعد عام حقوق بین‌الملل باید به طور خاص بر اساس اصول، قواعد و تعهدات حقوق بین‌الملل محیط زیست و آنها بررسی شوند. «بر اساس اعلامیه استکهلم، حفاظت از تالاب‌ها به منزله منابع طبیعی، نه تنها برای نسل حاضر، بلکه برای نسلهای آتی نیز از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار است» (WSP, 2013: 22).

نقش حقوق در حفظ محیط زیست بویژه در مورد آلوده کننده‌های غیر طبیعی بسیار حائز اهمیت می‌باشد. قوانین زیست محیطی قادر هستند تا به عنوان ابزاری الزام آور تلقی شوند. ابزاری که توسط مقام صلاحیتدار در جامعه، طی تشریفات معین تدوین و مورد پذیرش قرار می‌گیرند. از این منظر ضوابط حقوقی از اصول اخلاقی، مذهبی و یا نزاکت اجتماعی که عموماً فاقد الزام هستند افتراق می‌یابند. الزامی بودن قواعد حقوقی در واقع، ضمانت اجرای جلوگیری و یا برخورد با رفتارهای زیان آور زیست محیطی را فراهم می‌آورد. هر چند نقش قواعد غیرالزام آور بین‌المللی از طریق تعیین خطوط راهنمای مقامات دولتی و یا جنبه راهبری آنها در ایجاد قواعد الزام آور جدید غیرقابل انکار می‌باشد، اینکه بطور قطع عقیده داشته باشیم که حقوق محیط زیست بتواند همه مشکلات محیط زیست را حل کند، مسلماً عقیده‌ای دور از واقعیت است ولی اینکه ابزارهای قانونی را بطور کلی به کنار نهیم نیز نتیجه‌ای جزء فروپاشیدن حفاظت از محیط زیست را عاید ما نخواهد کرد (حبیبی، ۱۳۸۲: ۱۴۳)؛ (Habibi, 2003: 143). «کنوانسیون رامسر به عنوان قدیمی‌ترین

¹. Stockholm Declaration

معاهده بین‌المللی بر مبنای اصل همکاری دولت‌ها با تأکید بر یکی از اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست یعنی اصل حفاظت از محیط زیست شکل گرفته و از اولین اقدامات مؤثر هماهنگ جهانی در حمایت از تالاب‌ها می‌باشد» (Ornella, 2011: 243) که با شکل گرفته و از اولین اقدامات مؤثر هماهنگ جهانی در حمایت از تالاب‌ها می‌باشد. انگیزه آشنایی بشر با ویژگی‌های منحصر به فرد تالاب‌ها و مشارکت جهانی در حفاظت از تالاب‌ها شکل گرفت. این کنوانسیون در طی سال‌های فعالیت خود توانست ضمن جلب افکار عمومی جهان، زمینه را جهت مطالعات و حفاظت بیشتر تالاب‌ها در سطح بین‌المللی فراهم نماید. «کنوانسیون رامسر که به نام محل برگزاری آن معروف شد، توافقی بین‌المللی است که بر اساس آن کشورهای عضو فراتر از مرزهای جغرافیایی مسائل زیست محیطی تالاب‌های کشورهای متعهد، به ویژه تالاب‌های بین‌المللی را مورد مطالعه، تحقیق و بررسی قرار داده و نتایج حاصل از مطالعات بوم‌شناسی، گیاه‌شناسی و جانورشناسی را در اختیار سایرین قرار می‌دهند» (Veit, 1989: 3).

تالاب‌های مندرج در لیست رامسر وضعیت جدیدی در سطح ملی کسب می‌کنند. از سوی جامعه بین‌المللی و بشریت در کل ارزشمند تلقی می‌شوند. لکن، به رغم پیشرفت علم، افزایش تجربیات، بالا رفتن میزان آگاهی عمومی از فواید تالاب‌ها و نقش ارزنده آنها در حفظ طبیعت، سالم نگه داشتن زندگی انسان‌ها، متأسفانه هنوز بسیاری از مزایای آن در مقایسه با سایر منابع درآمد نظیر کشاورزی، صنعت مطلع نبوده و یا آگاهی کافی ندارند. از این رو بسیاری از تالاب‌ها در کشورهای مختلف همواره دچار دست اندازی، تهدید، تعرض به حریم و آسیب رسانی هستند. بدین ترتیب این تالاب‌ها جایگاه خود را در لیست رامسر از دست داده و در فهرست مونتروپه منظور تعیین سایت‌های اولویت دار برای حفاظت بیشتر ملی و بین‌المللی قرار می‌گیرند. بدین ترتیب، تالاب‌هایی که در لیست مونتروپه قرار می‌گیرند، باید با استفاده از کمک‌های فنی و مالی دبیرخانه کنوانسیون، مورد توجه و حفاظت بیشتری واقع گردند (خانپور و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۲)؛ (Khanpour et.al., 2012: 22)

۴- حقوق بین‌المللی زیست محیطی حفاظت از تالاب‌ها

حفاظت از منابع طبیعی و اکوسیستم از جمله تالاب‌ها در اسناد متعددی آمده است از جمله، کنوانسیون میراث فرهنگی و طبیعی جهان ۱۹۷۲^۳، کنوانسیون تجارت بین‌الملل در خصوص گونه‌های جانوری و گیاهی در خطر اقلیم حیات وحش ۱۹۷۳^۴، کنوانسیون حفاظت از گونه‌های

¹. Ecology

². The Montreux Record

³. World Heritage Convention

⁴. CITES

مهاجرتی حیوانات وحشی^۱ ۱۹۷۹، کنوانسیون تنوع زیست محیطی^۲ ۱۹۹۲، کنوانسیون استفاده غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی ۱۹۹۷ و به طور خاص کنوانسیون راجع به تالاب‌های مهم بین‌المللی به خصوص تالاب‌های زیستگاه پرندگان آبی (کنوانسیون رامسر) مهم‌ترین کنوانسیون در خصوص حفاظت از تالاب‌هاست که با هدف جلوگیری از هرگونه تعدی، تخریب در تالاب‌ها چه در حال و چه در آینده، شناخت ظرفیتهای اساسی، بنیادی اکولوژیک تالاب‌ها و توجه به ارزش‌های تالاب منعقد شد. نقطه ثقل کنوانسیون رامسر، «استفاده معقول»^۳ است که در مواد متعددی از این سند آمده است. «به عبارت دیگر، علاوه بر آنکه کنوانسیون رامسر بر حاکمیت سرزمینی بر منابع طبیعی صحه می‌گذارد، بر لزوم استفاده معقول از تالاب‌ها نیز تأکید می‌کند. معنی استفاده معقول مبهم است، اما می‌توان آن را به منزله اعمال محدودیتی بر کاربرد انسانی از تالاب‌ها دانست». (Timoshenko, 1988: 467) حفاظت از تالاب‌ها برای تنوع زیست محیطی و زندگی انسانی پایدار با تحت نظر داشتن لیست، از اهداف عمده کنوانسیون محسوب می‌شود. کنوانسیون تنوع زیست محیطی مصوب ۱۹۹۳، به منظور حفاظت از محیط زیست به طور کل پذیرفته شد. این کنوانسیون سه هدف عمده دارد: الف. حفاظت از تنوع زیست محیطی؛ ب. کاربرد پایدار؛ پ. کاربرد بهینه و پایدار از منابع طبیعی (امین‌زاده و دیگران، ۱۳۹۶: ۲۱۵)؛ (Aminzadeh et al., 2017: 215).

۴-۱- قوانین بین‌الملل و رویه قضایی جهت حفاظت از تالاب‌ها

آراء و رویه‌های قضایی در دهه‌های اخیر بر فراز و نشیب‌های زیادی داشته است. در این دوران بسیاری از آراء و رویه‌های قضایی بین‌المللی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم موضوعات مربوط به محیط زیست را مطرح کرده‌اند. این موضوعات یکی از منابع مهم حقوق بین‌الملل محیط زیست را تشکیل می‌دهد. «در سایه توسعه و گسترش حقوق بین‌الملل محیط زیست، اصول و مفاهیمی هم چون مشترک بشریت، حفاظت محیط زیست، استفاده منطقی و معقولانه از سرزمین، حقوق نسل‌های آینده، تبلور آراء و رویه‌های قضایی بین‌المللی برخی از آن را به رسمیت شناخت». (wiatkowska & Barbara, 1999: 10-15) اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری (دیوان بین‌المللی دادگستری) آراء و رویه‌های قضایی را به عنوان یک وسیله فرعی برای تعیین حقوق، به رسمیت شناخته است، لذا گرچه آنها جنبه وضع قواعد حقوقی را ندارند، ولی قواعد حقوقی را کشف و اعلام می‌کنند. بنابراین، می‌توان گفت که نقش دیوان بین‌المللی دادگستری نه تنها بیان قواعد موجود است، بلکه در شکل بخشیدن به حقوق در حال تحول و تبلور، به صورت قواعد عرفی، موثر می‌باشد، زیرا نه تنها مسئله متنازع فیه را بین طرفین دعوی به طور نهایی فیصله می‌دهد، بلکه رویه و

¹. CONVENTION ON THE CONSERVATION OF MIGRATORY SPECIES CMS (BON 1979)

². Biodiversity Convention

³. Reasonable Use

⁴. International Court of Justice (ICJ)

پرانیک دولت‌ها را تایید می‌کند. علاوه بر دیوان بین‌المللی دادگستری محاکم مختلف دیگر اعم از دیوان‌های داوری، کمیسیون‌های مختلط و نیز برخی از دادگاه‌های داخلی با شرایط خاصی، نقش موثری در اعلام قواعد و مقررات دارند که در رفتار دولت‌ها اثر می‌گذارد و دولت‌ها سعی دارند که رفتار خود را با آن تطبیق دهند. از این رو، آراء و رویه‌های قضایی بین‌المللی نقشی حایز اهمیت در توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست دارد. توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست و تالاب‌ها در پرتو آراء و رویه‌های قضایی بین‌المللی در گذر زمان با طی فراز و نشیب‌های بسیار دچار تغییر و تحولات مثبتی گردیده است. همچون محدودیت مفهوم حاکمیت دولت‌ها در پرتو تالاب‌ها چه در حال و چه در آینده و شناخت ظرفیتهای اساسی و بنیادی اکولوژیک تالاب‌ها و توجه به ارزش‌های تالاب منعقد شد. نقطه ثقل کنوانسیون رامسر، «استفاده معقول» است

آراء و رویه‌های قضایی زیست محیطی، تالاب‌ها، توسعه و تثبیت مفهوم حفاظت محیط زیست از طریق قضایای زیست محیطی مطروحه در مراجع داوری و قضایی بین‌المللی (زارعی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۹-۱۹۸)؛ (Zarei et.al., 2017: 198-199)

۴-۲- حفاظت از تالاب‌ها در نظام حقوقی ایران

حفاظت از محیط زیست اگرچه از اصول قانون اساسی ایران وظیفه عمومی تلقی شده و هرگونه فعالیت مغایر با آن ممنوع تلقی گردیده است؛ اما در عمل حفاظت از تالاب‌ها به عنوان میراث و سرمایه ملی چندان موفق نبوده است؛ شرایط و وضعیت کنونی تالاب‌های کشور به وضوح مبین عدم اجرای صحیح قانون اساسی، ناکارآمدی قوانین و مقررات موضوعه و همچنین عدم اجرای صحیح آنها می‌باشد.

۴-۳- حفاظت از تالاب شادگان

تالاب شادگان یکی از تالاب‌های ثبت شده در کنوانسیون رامسر است. متأسفانه این تالاب به واسطه فعالیت‌های توسعه‌ای پیرامون آن، با تهدید جدی روبه‌رو است. برداشت‌های بی‌رویه از منابع آب تالاب و تخلیه زباله‌های شهری درون محدوده آن در کنار تکه‌تکه کردن تالاب به واسطه احداث جاده‌ها، ایجاد ایستگاه‌ها تقویت فشار برق، گاز، لوله‌گذاری نفت و نیز ایجاد صنایعی همچون، کشت و صنعت نیشکر که پساب خود را درون تالاب تخلیه می‌کنند، همه در تهدید این تالاب نقش اساسی دارند. «مشکل اصلی این است که تمامی آیین طرح‌ها بدون بررسی‌های زیست محیطی اجرا شده‌اند و همچنان نیز این روند با ساختن مجتمع فولاد و اسکله در دست ساخت شهرستان شادگان ادامه دارد. این مشکلات در نبود ارزش اقتصادی این تالاب برای ارزیابی اقتصادی- زیست محیطی طرح‌های مجاور آن است که سدی در سر راه توسعه پایدار منطقه است» (منتظر حجت و منصوری، ۱۳۹۵: ۱۱۴۷)؛ (Montazer-Hojat and Mansoori, 2017: 1147). «تالاب‌ها

^۱. Pranic

به عنوان یکی از عرصه‌های طبیعی که تقریباً شش درصد از مساحت کره زمین را تشکیل می‌دهند» (باقرزاده کریمی، ۱۳۸۵: ۱۶۱)؛ (Baqerzadeh Karimi et al., 2006: 161).

اکوسیستم‌های بسیار مولدی هستند که غالباً با نظام‌های بسیار کارآمد زراعی برابری می‌کنند یا حتی از آنها پیشی می‌گیرند (Davies & Claridge, 1993: 42-45). «طبق اصل چهارم بیانیه استکهلم، بشر برای حفاظت و مدیریت عاقلانه میراث متشکل از گیاهان، جانوران وحشی و زیستگاه آنان، که هم اکنون به علت وجود عوامل نامساعد به شدت در معرض تهدید قرار گرفته‌اند، مسئولیتی خاص به عهده دارد» (Kirsten & Luke, 2004: 34)

در این میان نوع فعالیت انسان‌ها در روند مدیریت زیستگاه‌ها نقشی تعیین کننده دارد. اولین گام در جهت مدیریت صحیح و حفاظت مؤثر از تالاب‌ها، شناخت و بررسی همه جانبه آنهاست. برای داشتن مدیریتی درخور و شایسته باید علاوه بر شناخت ویژگی‌های اکولوژیکی، درک درستی از اوضاع و احوال اقتصادی، اجتماعی و سیاسی این مناطق هم ایجاد شود. از سوی دیگر در دستور کار ارتباطات، آموزش، مشارکت و آگاه سازی کنوانسیون رامسر بر مشارکت ذینفعان برای بهره گیری خردمندانه از تالاب‌ها، تأکید شده است. بهره‌مندی از مشارکت مردم و ذینفعان در تالاب‌ها تنها از طریق تدوین و اجرای مدیریت مشارکتی میسر می‌شود. (توصیه‌ها و اعلامیه‌های کمیته وزیران شورای اروپا در زمینه رسانه، جامعه اطلاعات، ۱۹۹۰) مدیریت مشارکتی اخیراً در عرصه منابع طبیعی به عنوان رویکرد پایدار انسانی مورد تأکید قرار گرفته است. این نوع مدیریت ضمن مشارکت ذینفعان، موجب می‌شود تمامی نظرات، دانش، علائق گروه‌های ذینفع در برنامه‌ها لحاظ شده و باعث پایداری برنامه شود» (Environmental Organization, 2010: 17). «از همین رو از اواسط دهه ۱۹۶۰ الگوهای تفکر و نوسازی توسعه از تفکر توسعه ثروت محور به توسعه انسان محور تغییر یافت و برقرار گرفتن مردم در فعالیتهای توسعه پافشاری شد» (Diegues, 1991: 63).

ورود سالانه ۷،۱۵۶،۰۰۰ متر مکعب فاضلاب تصفیه نشده شهر شادگان، احداث طرح فولاد شادگان در درون تالاب، احداث بندر تجاری ابوخصیر در درون منطقه امن تالاب، عبور سه محور ارتباطی از درون تالاب، ساخت و سازهای مسکونی و تصرف اراضی تالاب توسط بومیان (Davies & Claridge, 1993: 42-45) «اجرای طرح‌های بالادست تالاب از جمله سد مارون^۱ و طرح‌های آبیاری و زهکشی جراحی، ورود سالانه بیش از ۶۰۸ متر مکعب زه آبهای سه واحد شرقی طرح توسعه نیشکر، صید غیرمجاز، شکار بی‌رویه، برداشت بیش از اندازه علوفه و... حیات تالاب شادگان را به مخاطره انداخته است» (کفاشی، ۱۳۸۴: ۸۵)؛ (Kafashi, 2005: 85). این امر نشان می‌دهد

^۱. Recommendation REC.C4.8, 1990.

^۲. یک سد خاکی است که بر روی رود مارون در ۱۵ کیلومتری شمال بهبهان در استان خوزستان قرار دارد. عملیات احداث سد در سال ۱۳۶۸ آغاز و در سال ۱۳۷۷ پایان یافت.

سازمان متولی مدیریت تالاب شادگان، در حفظ آن موفق نبوده است (کههرم و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۵)؛ (Kohram et.al., 2011: 85). «از این رو با توجه به وضعیت اسفبار تالاب‌های کشور و قرار گرفتن اکثر آنها در فهرست مونتر و اعمال روش مدیریت مشارکتی در تالاب‌ها می‌تواند باعث پایداری محیط زیست و حفظ کارکردهای تالاب شود. در رویکرد مدیریت مشارکتی مردم منابع بالقوه حفاظت از محیط زیست یا شرکاء حفاظت به حساب می‌آیند» (Owert, 2004: 82). «در این رویکرد مشارکتی حفظ محیط زیست عملیاتی است که طی یک فرایند مشارکتی، با مرکزیت یک سازمان متولی و همکاری سایر ذینفعان با حضور و ایفای نقش مردم و جوامع محلی محقق می‌شود» (Lostarnau et.al., 2011: 92).

فهرست دیگری معروف به «فهرست مونتر»^۱ نیز برای بعضی از تالاب‌های ثبت شده در کنوانسیون رامسر تعریف شده، این لیست برزخی است، برزخی برای تالاب‌هایی که به دلیل شرایطی مثل بهره‌برداری نادرست، جنگ، فجایع زیست محیطی، خشکسالی و... در معرض خطر نابودی قرار می‌گیرند. «بر این اساس، دفتر کنوانسیون رامسر از دولت‌های عضو می‌خواهد با کمک‌های علمی و مالی به کشور صاحب تالاب، از مرگ تالاب جلوگیری شود تا در صورت احیای مجدد، آن تالاب به لیست اصلی کنوانسیون رامسر باز گردد» (بیات و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۱)؛ (Bayat et.al., 2016: 31). این تالاب یک سیستم زیست محیطی وسیع متشکل از تالاب‌های شیرین و شور به علاوه خلیج جزر و مدی خورموسی و جزایر آن است که به سبب گوناگونی و گستردگی زیستگاه‌ها، بیش از ۳۰۰ هزار هکتار آن از سال ۱۹۷۴ (۱۳۵۳) به عنوان پناهگاه حیات وحش تعیین شده و به عنوان منطقه شکار ممنوع تحت حفاظت قرار دارد، تالاب شادگان بزرگ‌ترین تالاب منطقه خوزستان در فهرست کنوانسیون رامسر که تنها تالاب ثبت شده است. این تالاب به مدت ۱۸ سال (از ۱۹۹۳) در فهرست مونتر و (تالاب‌های در حال تخریب) قرار دارد و تا کنون برای نجات آن اقدامی صورت نگرفته است (بهروزی‌راد و حسن‌زاده کیابی، ۱۳۸۷: ۱۱۲)؛ (Behrooz Rad and Hassanzade Kiyabi, 2006: 112).

۴-۳-۱- آسیب‌های وارده بر تالاب شادگان

منابع آلوده‌کننده تالاب شادگان از چندین منبع می‌باشند. «از جهات مختلف آب تالاب را مورد تهدید قرار می‌دهند که عبارتند از: زباله‌های شهری، زباله‌های بیمارستانی و عفونی، فاضلاب شهری، پساب صنایع نیشکر، پتروشیمی‌ها، و سد سازی‌ها بر رودخانه جراحی و خط لوله نفت موجود در تالاب می‌باشند که در زیر به آنها پرداخته می‌شود» (قدرجانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹)؛ (Ghadrjani et.al., 2014: 9).

¹. Montreux

². Wildlife Sanctuary

خط لوله نفت: «کل حوضه آبریز رودخانه جراحی بر روی میدان نفتی قرار دارد. سوزندگان ضایعات نفتی و گازهای ترش که معمولاً دودهای عظیم دود تولید می‌کنند یکی از منابع عمده آلودگی می‌باشد عبور خط لوله نفت از تالاب شادگان نیز از مهم‌ترین عوامل کننده آب این تالاب می‌باشد.

مجتمع پتروشیمی بندر ماهشهر: این مجتمع که در سال ۱۳۴۹ تاسیس شد، مشتمل بر سه واحد فعال تولید محصولات پتروشیمی به نامهای امام، رازی، فارابی و اخیراً در سال ۱۳۸۰-۱۳۷۴ در منطقه ویژه بندر ماهشهر حدود ۱۵ پتروشیمی بزرگ و کوچک شامل می‌شوند ایجاد شده‌اند، این واحدهای پتروشیمی در محدوده تالاب شادگان، خورموسی، بنادر صید بندر امام و شادگان را کامل تخریب و فعالیت‌های ماهیگیری، میگو را در این بنادر تعطیل یا کاملاً ماهی‌های این بنادر را غیر قابل مصرف و یا آلوده نموده است.

زباله‌های شهری: زباله‌های شهر شادگان نزدیک به ۲۵ سال است که روزانه در نزدیکی و در محدوده تالاب شادگان دفن می‌شوند که در این خصوص روزانه ۷۰ الی ۹۰ تن زباله در محدوده تالاب دفن گردیده که با نفوذ شیرابه این زباله‌ها به آب تالاب موجب آلودگی آب تالاب، تلف شدن دام‌های عشایر منطقه شده است.

تاثیر سد بر تالاب شادگان: احداث سدها نظام طبیعی را بر هم زده و باعث تاثیرگذاری بر منابع آب پایین دست می‌شود. مثلاً در مطالعه انجام شده ای بر تغییرات رژیم جریان رودخانه (اجرای طرح‌های بالادست تالاب از جمله سد مارون^۱ و بعد از احداث آن که در بالادست این رودخانه قرار دارد مشخص شده است که کم شدن رژیم جریان رودخانه بر روی کیفیت، وسعت تالاب شادگان و الگوی کیفیتی این تالاب تاثیر منفی گذاشته است (قدرجانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱-۱۰)؛ (Mahmoudi, 2011); (Ghadrjani et.al., 2014: 1-10) (محمودی، ۱۳۹۰).

۴-۳-۲- ارائه الگوی مطلوب حفاظت از تالاب شادگان

با توجه به تجاربی که در حقوق دیگر دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی در زمینه حفاظت و بهره‌برداری معقول نسبت به تالاب‌ها لحاظ شده، همچنین اقدامات مدیریتی که براساس قوانین و مقررات داخلی کشورمان تاکنون صورت گرفته است، می‌توان در مجموع نکات ذیل را به عنوان دستاوردهای حقوقی مورد نیاز برای الگوی مطلوب حفاظت از تالاب‌ها مورد توجه قرار داد:

ارزیابی اثرات زیست محیطی: «یکی از اجزای اصلی استفاده معقول، ارزیابی‌های زیست محیطی است. ارزیابی زیست محیطی به عنوان راهکار قانونی بین‌المللی و ملی، عبارت از ارزیابی تمام آثار احتمالی پروژه‌های توسعه‌ای بر محیط زیست و ارائه راهکارهایی برای کاهش آن آثار است»

^۱. Sour Gases

^۲. یک سد خاکی است که بر روی رود مارون در ۱۵ کیلومتری شمال بهبهان در استان خوزستان قرار دارد. عملیات احداث سد در سال ۱۳۶۸ آغاز و در سال ۱۳۷۷ پایان یافت.

(2008: 42). Craik). «گرچه کنوانسیون رامسر به خودی خود، تعهد به اجرای ارزیابی زیست محیطی را مقرر نمی‌دارد، رهنمودهای کنوانسیون، چندین توصیه ارائه کرده است که ارزیابی‌های زیست محیطی را در مراحل طراحی پروژه و اجرا در حقوق بین‌الملل، این اسناد، توصیه‌نامه‌ها و قطعنامه‌های کنفرانس اعضای آن لازم می‌داند» (Kruckek & Beth, 2003: 435).

دریافت کمک‌های مالی از صندوق اعتبارات رامسر و سایر نهادهای بین‌المللی: مستقیم‌ترین منبع مالی در دسترس برای تأمین هزینه‌های مالی حل بحران زیست محیطی تالاب شادگان، صندوق حفاظت از تالاب‌هاست. این صندوق در سال ۱۹۹۰ توسط کنفرانس طرفهای متعاقد رامسر در مونترئو به منظور کمک به کشورهای درحال توسعه در اجرای تعهداتشان به موجب کنوانسیون مزبور ایجاد شده است، می‌توان برای حل مسائل زیست محیطی تالاب شادگان از کمک‌های مالی صندوق تالاب‌ها نیز استفاده کند (1: Resolution RES, 1990).

ایجاد تعادل میان حقوق محیط زیست و توسعه اقتصادی: مطلوبترین شیوه برای حفاظت از تالاب‌ها می‌باشد. «توسعه اقتصادی این مناطق نباید منجر به توسعه ناپایدار شود. با توجه به ارزش بالای اقتصادی تالاب‌ها، تصویب قوانین سختگیرانه جهت جلوگیری از تغییر کاربری اراضی تالاب‌ها به خصوص تالاب شادگان توصیه می‌شود. همچنین ایران باید قوانین اقتصادی و زیست محیطی خود را بازنگری اساسی کند و عوامل منجر به استفاده غیرمعقول از تالاب‌ها را رفع کند» (طاهری و بای، ۱۳۹۷: ۶۲۱)؛ (Taheri & Bai, 2018: 621).

«حفاظت و استفاده معقول از تالاب‌ها از طریق اتخاذ اقدامات ملی، محلی، منطقه‌ای و ارتقای همکاری بین‌المللی، سازوکاری است که دستیابی به توسعه پایدار را در سراسر جهان تسهیل می‌کند. این مسئله‌ای است که به شدت مورد تأکید کنوانسیون رامسر و نیز اعضای متعاقد قرار گرفته است» (4: Para5 of Resolution RES.C. VIII.25, Spain, 2002). «قسمت ۱ بند ۲ ماده ۲ برنامه راهبردی رامسر از اعضا درخواست می‌کند تا در جهت ارتقای مفهوم استفاده معقول از تالاب‌ها، اقدامات و تلاش‌های لازم را به عمل آورند، نیز این مفهوم را در سیاستگذاری‌ها، قانونگذاری‌های ملی خود، درج و در جهت اجرای عملی آن اقدام کنند» (Art 2.2.1 of Resolution RES.C.VIII.25, 2003-). (2008: 18)

نتیجه‌گیری

کنوانسیون رامسر به عنوان قدیمیترین معاهده بین‌المللی بر مبنای اصل همکاری دولت‌ها با تأکید بر یکی از اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست یعنی اصل حفاظت از محیط زیست شکل گرفته و از اولین اقدامات مؤثر هماهنگ جهانی در حمایت از تالاب‌ها می‌باشد. انگیزه آشنایی بشر با ویژگی‌های منحصر به فرد تالاب‌ها و مشارکت جهانی در حفاظت از تالاب‌ها شکل گرفت. این

کنوانسیون در طی سال‌های فعالیت خود توانست ضمن جلب افکار عمومی جهان، زمینه را جهت مطالعات و حفاظت بیشتر تالاب‌ها در سطح بین‌المللی فراهم نماید. دولت‌ها با اجرای تعهدات خود بر حسب کنوانسیون رامسر می‌توانند در نگهداری و بهبود تالاب‌های بین‌المللی نقش مؤثرتری ایفا کنند. از جمله مهم‌ترین تعهدات دولت‌ها در قالب کنوانسیون رامسر، استفاده معقول از تالاب‌ها و منابع تالابی است. ایران به عنوان یکی از اعضای قدیمی کنوانسیون رامسر در راستای اجرای تعهدات خود نسبت به کنوانسیون، باید در جهت تحقق عینی این مفهوم، در قالب قوانین، سیاستگذاری‌ها و چه در چارچوب اقدامات ملی، نهایت تلاش خود را انجام دهد. باید توجه داشت هدف غایی کنوانسیون رامسر از حفاظت و استفاده معقول از تالاب‌ها، دستیابی به توسعه پایدار در تمامی نقاط دنیاست تا از این طریق، علاوه بر نیازهای نسل حاضر، به نیازهای نسل‌های آتی نیز پاسخ گفته شود چرا که زیست بوم‌های تالابی، میراث جهانی است و باید جهت نیل به توسعه پایدار، نهایت تلاش در استفاده از آنها به عمل آید.

روند کنونی حفاظت محیط زیست در ایران به شکلی است که هم‌اکنون بسیاری از منابع طبیعی با خطر جدی و حتی انقراض روبه‌رو هستند، ضمن آنکه طی چند دهه اخیر اقدامات پیشگیرانه‌ای که بتواند این روند را تغییر دهد، مشاهده نشده است. روند نابودی و تخریب تالاب شادگان با سرعت بیشتری پیش می‌رود، هنگامی که جمعیت پیرامونی اطراف تالاب رو به افزایش است و تقاضا برای توسعه اقتصادی بیشتر شده است. اغلب طرح‌های توسعه و فعالیت‌های اقتصادی در اراضی پیرامون این تالاب به دلیل فقدان برنامه ارزیابی آثار توسعه در محیط دارای آثار سوء بر ارزش‌های زیستی تالاب هستند. توسعه طرح‌های عمرانی متعدد نظیر جاده‌سازی، نیروگاه حرارتی، خطوط انتقال نیرو، صنایع نفت و پتروشیمی، صنایع فولاد به طور گسترده‌ای حیات تالاب را به خطر انداخته است. در واقع رابطه میان عوامل زیستی، غیرزیستی در اکوسیستم تالاب چنان تنگاتنگ و پیوسته است که ایجاد هر گونه تغییر و دگرگونی در هر یک از این عوامل موجب پیدایش دگرگونی در کل سیستم طبیعی تالاب می‌شود. نتایج این پژوهش بیان می‌کند که: حفاظت از منابع طبیعی و اکوسیستم از جمله تالاب‌ها در اسنادی بخصوص کنوانسیون رامسر آمده است و در ایران با توجه به اصل پنجاه قانون اساسی در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های آینده باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشد وظیفه‌ی عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی تالاب شادگان منجر شده از تخریب آن با استفاده از قواعد بین‌المللی و قوانین داخلی نسبت به کاهش خسارات اقدام جدی صورت گرفته است. لذا در پاسخ به سوال اصلی و تایید فرضیه مطرح شده در این مقاله باید به موارد زیر اشاره کرد: کنوانسیون رامسر بعنوان معاهده بین‌المللی از جمله کنوانسیون‌های زیست محیطی بین‌المللی پیشگام است که حفاظت و استفاده معقول از تالاب‌ها به ویژه تالاب‌های مهم بین‌المللی را در دستور کار خود قرار داده است و دولت‌های عضو را مکلف کرده تا جهت نیل به این هدف از طریق اتخاذ

سیاست‌های ملی، محلی، منطقه‌ای و نیز از طریق ارتقای همکاری بین‌المللی میان یکدیگر از یکسو و سایر نهادهای دولتی، غیردولتی از سوی دیگر مطابق اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی حفاظت از محیط زیست بیان شده در بندهای ۲۶-۲۸-۲۹ تدابیر سند الگو به عنوان سند بالادستی که برنامه پنجاه ساله آینده کشور را تدوین می‌کند، به صورت غیرمستقیم بر حفاظت از محیط زیست اشاره شده است. اما در این سند باید واضح، مشخص، سازوکارهای مناسب جهت حفاظت از محیط زیست بوسیله دولت‌ها تدوین شود. هر چند موانع بین‌المللی مانند: تحریمهای بین‌المللی، اقدامات مخرب وزارت نفت در منطقه تالاب شادگان و ضعف سازمان محیط زیست در برابر صنایع نفت و نیرو موجب کاهش اقدامات شده است. از اینرو بایستی تمامی وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و ارگانهایی که در محدوده تالاب فعالیت‌های منجر به تخریب یا دستکاری طبیعت بکر آن دارند نسبت به فعالیت خود و ضرر اقتصادی اجتماعی وارده پاسخگو باشند.

منابع فارسی

۱. امین زاده، الهام، شارق، زهرا سادات، رضازاده، حسین. (۱۳۹۶). تعهد دولت‌ها به حفاظت از تالاب هورالعظیم/هورالهویزه براساس حقوق بین‌الملل. مطالعات حقوق انرژی، ۳(۲)، ۱۹۳-۲۱۷. doi: 10.22059/jrels.2018.243251.149
۲. باقرزاده کریمی، م. (۱۳۸۵). راهنمای تالاب‌های ایران ثبت شده در کنوانسیون رامسر. تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
۳. بهروزی‌راد، بهروز، حسن‌زاده کیایی، بهرام. (۱۳۸۷). شناسایی و مقایسه فصلی تنوع و تراکم پرندگان آبزی تالاب‌های بین‌المللی کلاهی و تیاب در تنگه هرمز. فصلنامه علوم محیطی، ۳(۳)، ۱۱۳-۱۲۶.
۴. بیات، رضا، جعفری، سمیه، قرمزچشمه، باقر، چرخایی، امیرحسین. (۱۳۹۵). مطالعه تأثیر ریزگردها بر تغییرات پوشش گیاهی (مطالعه موردی: تالاب شادگان، خوزستان). سنجش‌ازدور و سامانه اطلاعات جغرافیایی در منابع طبیعی، ۷(۲)، ۱۷-۳۲.
۵. حبیبی، محمد حسن. (۱۳۸۲). حق برخورداری از محیط زیست سالم به عنوان حق بشریت. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۶۰(۲)، ۱۳۱-۱۷۰.
۶. خانپور، فاطمه، جعفری‌نژاد، محسن، باقرزاده کریمی، مسعود. (۱۳۹۰). بررسی روند احیا و بازسازی تالاب‌های بین‌المللی ایلاگل، آلمانگل و آجی گل. مجله علوم و مهندسی محیط زیست، ۱۴(۵۳)، ۲۹-۲۱.

۷. زارعی، سحر، پوره‌اشمی، سیدعباس، پورنوری، منصور. (۱۳۹۶). توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست در پرتو آراء و رویه‌های قضایی بین‌المللی. علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۹(۳)، ۲۱۶-۱۹۵. doi: 10.22034/jest.2017.11078
۸. زمانی. س (۱۳۸۴). حقوق بین‌الملل دریاها و حفاظت از محیط زیست دریایی. مجله زیست، در: <https://vista.ir/article/214234.182>
۹. سلیمی ترکمانی. حجت (۱۳۹۰). بررسی مشکل زیست محیطی دریاچه ارومیه از دیدگاه حقوق بین‌الملل محیط زیست. فصلنامه راهبرد، ۲۰(۱)، ۲۶-۱.
۱۰. طاهری، محسن، بای، پوریا. (۱۳۹۷). نقد و بررسی چالش‌های نظام حقوقی ایران در حفاظت از تالاب‌ها و ارائه الگوی مطلوب. مطالعات علوم محیط زیست، ۳(۱)، ۶۳۱-۶۱۹.
۱۱. قدرجانی، راضیه و همکاران (۱۳۹۳). بررسی عوامل آلودگی آب تالاب بین‌المللی شادگان، شهری: اولین کنگره تخصصی مدیریت شهری و شوراهای شهر.
۱۲. کفاشی، آیدا (۱۳۸۴). مدیریت تالاب شادگان با تمرکز بر ارزش زیست محیطی و اقتصادی کیفیت آب. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. واحد علوم و تحقیقات خوزستان.
۱۳. کهرم. اسماعیلی، لقایی، حسنعلی، فروزنده‌شهرکی، گوهر. (۱۳۹۰). طراحی مکان‌یابی دهکده توریستی در دره عشق. فصلنامه علوم و فنون محیطی. ۱۳ (۳)، ۱۰۰-۸۳.
۱۴. محمودی، صدیقه. (۱۳۹۰)، نگاهی به پیامدهای سدسازی در استان خوزستان. انجمن مهندسين صنعت آب خوزستان، ۱۳ اسفند، در: <http://abb.blogfa.com/post/102>
۱۵. منتظر حجت، ع.ح، منصوری، ب. (۱۳۹۶). مدلسازی ترجیحات بیان شده: مورد تالاب شادگان. فصلنامه محیط طبیعی، ۶۹(۴)، ۱۱۶۳-۱۱۴۵. doi: 1022059/jne.2017.125726.933

English References

1. Art 2.2.1 of Resolution RES.C.VIII.25. The Ramsar Strategic Plan 2003-2008: 18.
2. Craik, N. (2008). *The International Law of Environmental Impact Assessment: Process, Substance and Integration*. New York: Cambridge University Press.
3. Davies, J., Claridge. G. (1993). Wetland Benefits. *Conservation of Iranian Wetlands*.
4. Diegues. A.S. (1991). The Role of Cultural Diversity and Communal Participation in Wetland Management in Brazil. *Landscape and Urban Planning*, 20(1-3), 61-66.
5. Kirsten. S., Luke S. (2004). The Economic Values of the Worlds Wetlands. *Swiss Agency for the Environment. Forests and Landscape (SAEFL)*, Jun 31, at: https://wwf.panda.org/wwf_news/?10825/The-Economic-Values-of-the-Worlds-Wetlands

6. Kruckek, B.L. (2003). Extending Wetlands Protection under the Ramsar Treaty's Wise Use Obligation. *Arizona Journal of International and Comparative Law*, 20(2), 409-442.
7. Lostarnau, C., Oyarzun, J., Maturana, H., Soto, G., Senoret, M., Siti, M. (2011). Stakeholder Participation Within the Public Environmental System in Chili, *Environmental Management*. at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21641109/>
8. Ornella. F. (2011). State Obligations and Non-Compliance in the Ramsar System. *International Wildlife Law & Policy* 14(3-4), 243-260.
9. Owert. J. (2004). *Participation in Environmental Protection*. Environmental Protection Agency. Office of Popular Participation. Educational Pamphlets.
10. Para 5 of Resolution RES.C. VIII.25. (2002). "The Ramsar Strategic Plan 2003-2008". 8th Meeting of the Conference of the Contracting Parties to the Convention on Wetlands (Ramsar, Iran, 1971) Valencia, Spain. November 18-26, 4.
11. Veit K.O. (1989). The Ramsar Convention on the Conservation of Wetlands. *IUCN Environmental Policy and Law Paper*, No. 23, 1-105.
12. Wiatkowska. Barbara. (1999). The contribution of the International Court of Justice to the Development of the Law of the Sea and Environmental Law. *Review of European Community & International Environmental Law*, 8(1), 10-15.

Translsted Refreces to English

1. Aminzadeh, E., Shareq, Z. S., Rezazadeh, H. (2017). Responsibility in Conservation of Wetlands by Studying of Hoor-al Azim/Hoor-al-Howzeh. *Journal of Researches Energy Law Studies*, 3(2), 193-217. doi: 10.22059/jrels.2018.243251.149 **(In Persian)**
2. Baqerzadeh Karimi, M. (2006). *Guide to Iranian Wetlands Registered in Ramsar Convention*. Tehran: Environmental Protection Agency Publications. **(In Persian)**
3. Bayat, R., Jafari, S., Ghermezcheshmeh, B., & Charkhabi, A. H. (2016). *Studying the effect of dust on vegetation changes (Case study: Shadegan wetland, Khuzestan)*. *Journal of RS and GIS for Natural Resources*, 7(2), 17-32. **(In Persian)**
4. Behrouzi Rad, B., Hasan Zadeh Kiabi, B. (2008). Identification and Seasonal Comparison of Diversity and Abundance of Waterbirds of Kolahi and Tiab Wetlands at Tangeh Hormoz. *Environmental Sciences*, 5(3), 113-126. **(In Persian)**

5. Craik, N. (2008). *The International Law of Environmental Impact Assessment: Process, Substance and Integration*. New York: Cambridge University Press.
6. Davies, J., Claridge, G. (1993). Wetland Benefits. *Conservation of Iranian Wetlands*.
7. Diegues, A.S. (1991). The Role of Cultural Diversity and Communal Participation in Wetland Management in Brazil. *Landscape and Urban Planning*, 20(1-3), 61-66.
8. Environmental Organization (2010), Disturbed Wetland Monitoring Report in 2009, Shiraz: Fars Environmental Protection Agency in collaboration with the Iran Wetlands Protection Plan. **(In Persian)**
9. Ghadrjani, R., et.al. (2014). Investigation of Water Pollution Factors in Shadegan International Wetland. Sari: *The First Specialized congress of Urban Management and City Councils*.
10. Habibi, M.H. (1382). The right to Enjoy a Healthy Environment as a Human Right. *Journal of Faculty of Law and Political Science*, 60(2), 131-170. **(In Persian)**
11. Kafashi, I. (2005). Management of Shadegan Wetland with a focus on Environmental and Economic Value of Water Quality. Master Thesis. Khuzestan Science and Research Branch:100-85. **(In Persian)**
12. Kahrom, A., Laghaei, H., Forouzande Shahraki, Gohar. (2011). Location design of a tourist village in the Valley of Love. *Journal of Environmental Science and Technology*. 13(3), 83-100. **(In Persian)**
13. Khanpour, F., Jafarnejad, M., Bagherzadeh Karimi, M. (2012). Study of the Process of Restoration and Reconstruction of Elagl, Almagol and Ajigol International Wetlands. *Journal of Environmental Science and Engineering*, 14(53), 21-29. **(In Persian)**
14. Kirsten, S., Luke S. (2004). The Economic Values of the Worlds Wetlands. *Swiss Agency for the Environment, Forests and Landscape (SAEFL)*, Jun 31, at: https://wwf.panda.org/wwf_news/?10825/The-Economic-Values-of-the-Worlds-Wetlands
15. Kruchek, B.L. (2003). Extending Wetlands Protection under the Ramsar Treaty's Wise Use Obligation. *Arizona Journal of International and Comparative Law*, 20(2), 409-442.
16. Lostarnau, C., Oyarzun, J., Maturana, H., Soto, G., Senoret, M., Siti, M. (2011). Stakeholder Participation Within the Public Environmental System in Chili, *Environmental Management*. at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21641109/>

17. Mahmoudi, Siddiqa. (2012), A View of the Consequences of Dam Construction in Khuzestan Province. *Khuzestan Water Industry Engineers Association*, March 3, at: <http://abb.blogfa.com/post/102> **(In Persian)**
18. Montazer-Hojat, A.H., Mansouri, B. (2017). Stated Preferences Modeling: The Case of the Shadegan Wetland. *Journal of Natural Environment*, 69(4), 1145-1163. doi: 10.22059/jne.2017.125726.933 **(In Persian)**
19. Ornella. F. (2011). State Obligations and Non-Compliance in the Ramsar System. *International Wildlife Law & Policy* 14(3-4), 243-260.
20. Owert. J. (2004). *Participation in Environmental Protection*. Environmental Protection Agency. Office of Popular Participation. Educational Pamphlets.
21. Para 5 of Resolution RES.C. VIII.25. (2002). "The Ramsar Strategic Plan 2003-2008". 8th Meeting of the Conference of the Contracting Parties to the Convention on Wetlands (Ramsar, Iran, 1971) Valencia, Spain. November 18-26, 4.
22. Salimi Turkmani. H. (2011). A Study of the Environmental Problem of Lake Urmia from the Perspective of International Environmental Law. *Strategy*, 20(1), 1-26. **(In Persian)**
23. Taheri, M., Bai, P. (2018). Review the Challenges of the Legal System of Iran in Protecting Wetlands and Presenting an optimal model. *Journal of Environmental Science Studies*, 3(1), 619-631.
24. Veit K.O. (1989). The Ramsar Convention on the Conservation of Wetlands. *IUCN Environmental Policy and Law Paper*, No. 23, 1-105.
25. Wiatkowska. Barbara. (1999). The contribution of the International Court of Justice to the Development of the Law of the Sea and Environmental Law. *Review of European Community & International Environmental Law*, 8(1), 10-15.
26. Zamani. Q. (2006). International Law of the Sea and the Protection of the Marine Environment. *Vista Journal*, at: <http://www.vista.ir/article/214234.182>. **(In Persian)**
27. Zarei, S., Poorhashemi, S., Pournouri, M. (2017). Development of International Environmental Law in the Light of International Judicial Judgements and Precedents. *Journal of Environmental Science and Technology*, 19(3), 195-216. doi: 10.22034/jest.2017.11078 **(In Persian)**
28. Art 2.2.1 of Resolution RES.C.VIII.25. The Ramsar Strategic Plan 2003-2008: 18.